

Članek analizira vlogo derridajevske dekonstrukcije v naših pogledih na interpretacijo in interpretacijske metode. Prejšnji teoretiki, npr. W. Kayser z 'werkimmanente Interpretation' in J.-P. Richard z 'analyse thématique', so molče ali izrecno predpostavljali, da ponavljanje semantičnih enot povečuje ali utrjuje koherentnost literarnih besedil. Derida pa v ostri kritiki Austinove in Searlove teorije govornega dejanja in Richardove metode trdi nasprotno in dokazuje, da ponavljanje razkraja pomen, ker semantične enote ni mogoče ponoviti, ne da bi se v novem kontekstu pomensko spremenila. J. Hillis Miller je v svojih dekonstrukcijskih analizah angleških in ameriških literarnih besedil to stališče do neke mere podprl in konkretiziral. Kljub temu pa lahko trdimo, da je dekonstrukcijska smer enostranska, saj ne upošteva dejstva, da ponavljanje ali redundanca ne povzročata samo semantičnih premikov (Derridajeve 'différance'), ampak tudi utrujeta pomen(e) besedil. Avtor zato zagovarja nadaljevanje dialoga med dekonstrukcijo in semiotiko.

Peter V. Zima

INTERPRETACIJA IN DEKONSTRUKCIJA: ITERATIVNOST IN ITERABILNOST

Na filozofskem in tudi na literarnoznanstvenem področju smo se že navadili na misel, da kaže različnost in mnogovrstnost imeti za površinske fenomene, katerih število se naglo zmanjša, brž ko pojmovno določimo njihove skupne značilnosti. Navadili smo se tudi, da stilistične in tematske ponovitve v literarnih tekstih razlagamo kot napeljevanje k poenotenju del. Tako v imanentni interpretaciji Wolfganga Kayserja kot v *analyse thématique* Jeana-Pierra Richarda gre, kot vemo, za to, da je potrebno izslediti skupne poteze različnih delov teksta in ponavljajočim se elementom v tekstu pripisati skupne značilnosti. Gre, skratka, za to, da prepoznamo "poenotenje sveta v knjigi", kot pravi Jean-Pierre Richard v svojih komentarjih k Mallarméju ("unification du monde par le livre").¹

Do metajezikovnega poenotenja vseh teh poenotujočih teženj pride naposled v strukturalni semiotiki Algirdasa J. Greimasa, ki skuša določiti globinske strukture tekstov in ki navidezno heterogenost površine teksta sistematično združuje v enoto s pomočjo pojma *izotopije*. Greimasov pojem izotopije temelji na racionalistični podmeni, da *ponavljanje (itérativité)* semantičnih značilnosti, ki jih označi kot *klaseme*, jamči za koherenco teksta. Temu ustrezno definira Greimas *izotopijo* kot "... ponovno pojavljanje klasemov na sintagmatski osi, ki zagotavlja homogenost diskurza kot izjave" ("itérativité, le long d'une chaîne syntagmatique, de classèmes qui assure au discours-énoncé son homogénéité").² *Iterativnost* ali *ponovno pojavljanje* semantičnih značilnosti ali klasemov torej zagotavlja v strukturalni semiotiki nastanek koherence teksta.

Za poenotujoče težnje tradicionalne in strukturalne tekstne interpretacije so simptomatični naslednji komentarji iz knjige Jeana-Pierra Richarda o Mallarméjevi poeziji: "Plamen je npr. postavljen v razmerje z lasmi, da bi v nas zbudil predstavo ognjenega razcveta. Povezava ledenika s čistostjo in sramežljivostjo nam govori o bistvu deviškega mraza."³ Proti takšnim bitnostim v tekstu se kar najod-

ločnejše obrača dekonstrukcija Jacquesa Derridaja in J. Hillisa Millerja, ki bi se ji tukaj rad podrobneje posvetil v zvezi s problemom ponavljanja.

Derrida postavlja antitezo Greimasovi racionalistični tezi: v neki kritiki Austinove "speech acts theory", ki je sprožila številne polemike (predvsem z Johnom Searlejem), trdi, da ponavljanje tekstnih elementov ne krepi koherence teksta, temveč jo razkraja. Derrida označi to razkrajajoče ali dekonstruirajoče ponavljanje kot *iterabilnost* (*itérabilité*) in ugovarja tako angloameriški teoriji govornih dejanj kot tudi francoskemu strukturalizmu (Martinet, Greimas), ki sta si enotna v tem, da ponovitev nekega znaka kot *rekurenca* ali *iterativnost* utrjuje smiselno konstrukcijo in semantični kontekst znaka ter teh dveh komponent še zdaleč ne razkraja.

Derrida obrne to tezo, ko v svojem zdaj že znamenitem članku *Signature, événement, contexte* (Signatura, dogodek, kontekst) kritizira Austinovo teorijo govornih dejanj in govori o "enotah iterabilnosti" (*unités d'itérabilité*), o "enotah, ki so ločljive od svojega notranjega ali zunanjega konteksta in od samih sebe, kolikor jim sama iterabilnost, ki konstituira njihovo identiteto, nikoli ne dopusti, da bi bile identitetna enota sama zase."⁴ – Ta proces iterabilnosti nadvse zgoščeno povzame Manfred Frank: "Smisel nekega znaka/izjave se z vsako uporabo loči od sebe, se prestavi [déplace]."⁵

Z drugimi besedami: *iterabilnost* kot ponovitev ali rekurenca nekega znaka ima za posledico razpad semantične identitete tega znaka: najprej iz pragmatičnih razlogov (zaradi različnosti komunikacijskih razmerij), nato iz semantičnih razlogov (zaradi spreminjanja pomena, ki se dogaja znotraj diskurzivnega konteksta: znotraj *koteksta*, bi rekli nekateri lingvisti, da bi s tem ločili pragmatično-komunikativni kontekst od intratekstualnega koteksta). Derrida se obeh ravni dotakne le implicitno. Vendar pa se mi zdi važno, da ju eksplicitno razločimo, saj je Austinova in Searlova teorija govornih dejanj naravnana predvsem na pragmatično-komunikativno raven, Greimasova semiotika pa meri bolj na semantično raven.

Kakšen pomen ima torej Derridajev argument konkretno za ti dve ravni, za pragmatično in semantično? – Pomeni, da nekega znaka (besede, pojma) v različnih komunikacijskih situacijah ni mogoče ponoviti, ne da bi pri tem spremenili njegovo identiteto, jo razkrojili. Hkrati to tudi pomeni, da ni mogoče ponoviti znaka znotraj enega in istega diskurza, ne da bi podvomili o njegovi identiteti. Racionalist, kakršen je Greimas, bi takšne trditve bržkone zviška zavrnil kot pretiravanje in opozoril na to, da rekurenca ali iterativnost v večini primerov – npr. v znanstvenih ali didaktičnih tekstih – prispeva h krepitvi tekstne koherence.

Takšno zdravorazumsko domnevo pa lahko hitro omajejo teksti, ki jih niso napisali dekonstruktivisti in ki sploh nimajo nič opraviti z dekonstrukcijo. Iz debat, ki jih je sprožila znana knjiga Thomasa S. Kuhna *Struktura znanstvenih revolucij* (1962), je razvidno, da se je definicija pojma paradigma v Kuhnovi knjigi večini diskutantov, predvsem pa Margaret Masterman, zdela problematična. Margaret

Masterman je našla 21 divergentnih ("inconsistent with one another")⁶ definicij paradigme v sami Kuhnovi knjigi, se pravi, na ravni *koteksta*. Po njenem odkritju lahko domnevamo, da iterabilnost ni nikakršna dekonstruktivistična himera, temveč pomemben vidik tekstne semantike. Z Greimasom bi lahko rekli, da lahko en leksem v enem in istem diskurzu aktualizira več različnih, tudi nezdružljivih klasemov.

Primer takšne dekonstruktivistične tekstne semantike na literarnem in literarnoznanstvenem področju daje J. Hillis Miller v svojih komentarjih k različnim angleškim romanom 19. stoletja. Najprej razlikuje med dvema vrstama ponavljanja (ki sem ju posredno že nakazal): platonskim in nietzschejanskim. Navezujoč se na Deleuza definira platonsko ponavljanje kot postopek, "ki temelji na trdnem arhetipskem modelu, na katerega ponavljanje ne vpliva." Miller dodaja: "Vsi drugi primeri so kopije tega modela."⁷ Drugače povedano; to, kar se ponovi, je replika prvotnega modela, čiste oblike ali ideje v Platonovem smislu, in ponavljanje kaže razumeti kot ponovno pojavljanje nečesa, kar je identično s samim seboj. Povsem drugo naravo dobi ponavljanje v nietzschejanskem kontekstu: "Druga, nietzschejanska vrsta ponavljanja izhaja iz sveta, ki temelji na diferenci. Vsak predmet, pravi ta teorija, je enkrat in se razlikuje od vsakega drugega predmeta. Podobnost nastane pred ozadjem te 'disparité du fond'. To ni svet kopij, temveč svet 'simulakrov', kot pravi Deleuze, ali 'fantazem'.⁸ (Naj tu opozorimo samo na Nietzschejevo polemiko zoper pojmovnost: "Vsak pojem nastane z enačenjem neenakega. ... Pojem dobimo tako, da prezremo individualno in resnično...").⁹ Dekonstruktivist se skupaj z Nietzschejem zavzema za to individualno oz. enkratno in nasprotuje pojmovnemu posploševanju ali iterativnosti.

V svojih literarnih komentarjih postavlja Miller oba načina ponavljanja – platonskega in nietzschejanskega – drugega proti drugemu in pokaže, kako nietzschejansko, dekonstruirajoče ponavljanje spodkopava platonski princip koherence. Zlasti njegova analiza romana Thomasa Hardyja *Tess of the d'Urbervilles* posebej izrazito kaže medsebojno nasprotnost obeh modusov ponavljanja, zato naj jo na kratko povzamemo. Podobno kot v svojih raziskavah o *Wuthering Heights* temelji Miller na tezi, da izhaja drugi, "dekonstruirajoči" način ponavljanja iz difference ("generated out of difference"): "iz verižne povezave dogodkov, značajev ali kretenj, ki se med seboj nenehno razlikujejo."¹⁰

Najprej iz romana izlušči temo, ki se zdi posebno pomembna: posilstvo ("violation") Tess d'Urberville, ki asociira z drugimi elementi nasilja in s pisanjem kot "inscription", "imprint" in "graft": "Beseda 'graft' izvira iz besede, ki pomeni rezljanje, rezanje ali vpisovanje."¹¹ Vsem tem elementom je skupna rdeča barva, ki se v romanu povezuje s seksualnostjo in "moškim soncem" ("masculine sun"). V tem kontekstu pride do verižne povezave "rdečih predmetov", ki spremljajo dogajanje v romanu: rdeča pentlja v Tessinih lasih, jagoda, ki jo poje, ker jo Alec, ki jo je posilil, k temu prisili,

vrtnica, ki jo dobi od Aleca in jo rani na bradi, itd. Rekurenca "rdečega" vedno znova evocira "seksualno združitev", "fizično nasilje" in "pisanje".

Bralec Millerjevega teksta je imel doslej vtis, da se je avtor lotil povsem konvencionalne tematske analize – recimo v smislu Jeana-Pierra Richarda –, ki ji gre v prvi vrsti za prikaz tekstne koherence na tematski ravni. Tu in tam ga Miller spomni na Greimasovo strukturalno semiotiko, v kateri ima iterativnost določenih klasemov nalogo oblikovanja koherence. Vendar opisuje Miller to "platonsko" rekurenco tako temeljito samo zato, da bi jo lahko bolje omajal: da bi lahko pokazal, kako se iterativnost (Greimas) spreminja v iterabilnost (Derrida).

"Rdeči predmeti" npr. ne ustvarjajo nikakršne izotopije v Greimasovem smislu, kajti: "Odnos med povezavami v eni sami pomenski verigi v *Tess of the d'Urbervilles* je vedno ponavljanje z diferenco, in diferenca je prav tako pomembna kot ponavljanje."¹² Tudi med posameznimi pomenskimi prameni vlada disparatnost in ne homogenost, tako da lahko govori Miller o "nezdružljivih razlagah tega, kar se dogaja s Tess". In nato dodaja: "Vse ne morejo biti resnične, pa vendar so vse zajete v besedah romana."¹³ Drugi, nietzschejanski način ponavljanja vodi zatorej k ugovoru in aporiji.

Millerjevo in Derridajevo pojmovanje nietzschejanskega ali dekonstruirajočega ponavljanja ni neproblematično. Vsak strukturalist, vsak dialektično misleč teoretik bo soglašal z dekonstruktivistom, da je v literarnem ali filozofskem tekstu "diferenca enako pomembna kot ponavljanje". Navsezadnje prinaša vsaka redundanca s seboj diferenciacijo, prav tako pa tudi didaktični primeri, ki ponazarjajo neki problem, osvetljujejo različne vidike tega problema in zatorej sledijo principu diferenciacije. Miller pa tako kot Derrida izhaja iz enostranske domneve, da ima ponavljanje kot iterabilnost za posledico disparatnost in heterogenost.

Da to ne drži povsem, kaže "platonski" ali "metafizični" princip ponavljanja, ki gotovo učinkuje na oblikovanje koherence. Obe obliki ponavljanja bi zato kazalo postaviti v dialektično medsebojno zvezo. Že zaradi tega bi morali storiti vse, da bi prišlo do pristnega dialoga med različnimi teorijami strukturalizma in teorijami dekonstrukcije. Takšnega dialoga doslej še ni bilo.

OPOMBE

¹ J. - P. Richard: *L'Univers imaginaire de Mallarmé*, Paris, Seuil, 1961, str. 16.

² A. J. Greimas, J. Courtés: *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Hachette, 1971, str. 197-198.

³ J. - P. Richard, n. d., str. 412.

⁴ J. Derrida: *Randgänge der Philosophie*, Wien, Passagen-Verlag, 1988, str. 300; *Marges de la philosophie*, Paris, Minuit, 1972, str. 378.

⁵ M. Frank: *Die Grenzen der Beherrschbarkeit der Sprache*, v: P. Forget (ur.), *Text und Interpretation*, München, Fink, 1984, str. 207.

⁶ M. Masterman: *The Nature of a Paradigm*, v: I. Lakatos, A. Musgrave (ur.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge, Univ. Press, 1970, str. 61-65.

⁷ J. H. Miller: *Fiction and Repetition. Seven English Novels*, Cambridge (Mass.), Harvard Univ. Press, 1982, str. 6.

⁸ Prav tam.

⁹ F. Nietzsche: "Jeder Begriff entsteht durch das Gleichsetzen des Nichtgleichen (...) Das Übersehen des Individuellen und Wirklichen gibt uns den Begriff (...)." V: *Gesammelte Werke V* (ur. K. Schlechta), München, Hanser, 1980, str. 313.

¹⁰ J. H. Miller: *Tropes, Parables, Performatives. Essays in Twentieth-Century Literature*, New York-London, Harvester-Wheatsheaf, 1990, str. 131.

¹¹ J. H. Miller: *Fiction and Repetition*, n. d., str. 122.

¹² Prav tam., str. 128.

¹³ Prav tam.

Prevedla Irena Samide

Objavljamo prevod predavanja, s katerim je avtor, redni profesor primerjalne književnosti na celovski univerzi, v januarju 1995 gostoval pri Slovenskem društvu za primerjalno književnost v Ljubljani.

Zapušča profesorica da oddelka za francosko književnost na univerzi v Orlans

Pripravila lahka razprava na štiri dela. V prvi sklopi sodijo razprave ki raziskujejo orfinske mit v sodobni književnosti.

Walter A. Strauss je v svojem predavku najprej povzel tri osrednje trenutke Orfejevega mita: 1) Orfejev spust v podzemlje in iskanje Eridike (Anfitrija), 2) vrnitev proti materji in vnovična izguba ljubezni (Antikona), 3) Orfejevo razločanje (epitafijevski). Po Straussu naj bi prvi trenutki orfinskega mita opozovali na štiri grške in rimske književnost, drugega razkazovala, tretji pa je varenkratni vsi simbolizem, simbolizem in postsimbolizem književnost. Tudi naša doba je dela Orfejevega razločanja, lastnjega pesni brez možnosti obnavljanja. W. Strauss svoj povzročja ključno vprašanje, ali je družbeno odziven v naših miš-

ljah stare orfinske pripovedi, ki razloči spusta v podzemlje, kot epizoda in v bližini orfinskega mita.

Michelle Lazzarini je zanimala

za to, ali Strauss opozarja na to, da Orfejev spust v podzemlje ni zgolj epizoda, ampak da je ključna za razločanje orfinskega mita.

Orfej je v svojem predavku opozarjal na svojo funkcijo, ki jo ima v grški književnosti, pri tem pa je opozarjal na to, da je Orfejev spust v podzemlje ključna za razločanje orfinskega mita.

V drugi sklopi razprave oddelka za francosko književnost na univerzi v Orlans

Michelle Lazzarini je zanimala za to, ali Strauss opozarja na to, da Orfejev spust v podzemlje ni zgolj epizoda, ampak da je ključna za razločanje orfinskega mita.

Orfej je v svojem predavku opozarjal na svojo funkcijo, ki jo ima v grški književnosti, pri tem pa je opozarjal na to, da je Orfejev spust v podzemlje ključna za razločanje orfinskega mita.

V tretji sklopi razprave oddelka za francosko književnost na univerzi v Orlans

Michelle Lazzarini je zanimala za to, ali Strauss opozarja na to, da Orfejev spust v podzemlje ni zgolj epizoda, ampak da je ključna za razločanje orfinskega mita.

Orfej je v svojem predavku opozarjal na svojo funkcijo, ki jo ima v grški književnosti, pri tem pa je opozarjal na to, da je Orfejev spust v podzemlje ključna za razločanje orfinskega mita.

V četrtem sklopi razprave oddelka za francosko književnost na univerzi v Orlans

Michelle Lazzarini je zanimala za to, ali Strauss opozarja na to, da Orfejev spust v podzemlje ni zgolj epizoda, ampak da je ključna za razločanje orfinskega mita.